
Wstęp

Wiek dwudziesty to najbardziej dynamiczne stulecie w historii ludzkości, w którym praktycznie wszystkie sfery życia społecznego i gospodarczego podlegały zasadniczym zmianom. Jednym ze skutków, a jednocześnie wyznaczników tych przemian, jest niezwykle dynamiczny rozwój turystyki. W tym bardzo krótkim z historycznego punktu widzenia czasie, ze zjawiska o małym znaczeniu, przekształciła się ona w jedną z największych dziedzin światowej gospodarki oraz ważny element współczesnej kultury, w którym uczestniczą miliony osób na całym świecie. Jako zjawisko tak znaczące, a przy tym dynamiczne i wieloaspektowe, turystyka jest przedmiotem badań reprezentantów różnych dyscyplin nauki. Jednym z ważnych kierunków tych badań są studia nad aktywnością turystyczną. Mają one bardzo duże znaczenie, gdyż – diagnozując, a częściowo także prognozując poziom i charakter uczestnictwa w turystyce – stanowią swoisty fundament, na którym opiera się funkcjonowanie całej branży turystycznej. Wiedza na temat uwarunkowań, poziomu oraz struktury (rodzajowej, przestrzennej itd.) aktywności turystycznej z jednej strony stanowi podstawowy wyznacznik polityki turystycznej państwa, z drugiej zaś – jest także czynnikiem decydującym o działalności biznesu turystycznego oraz swoistym miernikiem jego efektywności.

Tak duże znaczenie zjawiska może sugerować, że badania uczestnictwa w turystyce są doskonale rozwinięte, a dorobek teoretyczny będący ich efektem – bogaty, usystematyzowany i obfitujący w wiele teorii, wyjaśniających fenomen aktywności turystycznej. Tymczasem jest zupełnie inaczej. Pomimo pewnego postępu, jaki zanotowano w ostatnich latach, wyjaśnienie procesu kształtowania się („rodzenia się”) aktywności turystycznej oraz czynników, które ten proces determinują, nastęrcza badaczom wiele trudności. Wydaje się, że jest to spowodowane przede wszystkim niedoskonałością metodologii oraz ogromną różnorodnością stosowanych podejść badawczych. Mankamenty metodologiczne, dominacja sondaży, fragmentaryczność analizowanych zagadnień oraz bardzo ograniczone możliwości porównania badań prowadzonych przez różne ośrodki i instytucje naukowo-badawcze (lub poszczególnych autorów) sprawiają, że ich przydatność dla praktyki jest dosyć ograniczona.

Wszystkie wskazane wyżej przesłanki stanowiły podstawowy impuls do napisania tej książki oraz wyznaczają jej cele. Najważniejsze z nich to: wszechstronna analiza czynników determinujących aktywność turystyczną oraz identyfikacja i próba wyjaśnienia zróżnicowań społecznych i wykluczenia z uczestnictwa w turystyce, ze szczególnym uwzględnieniem aspektów metodologicznych. Tak szerokie zamierzenia

badawcze znalazły wyraz w wielu celach częściowych pracy. Można je podzielić na dwie podstawowe kategorie: cele, które zrealizowano w oparciu o dostępną literaturę przedmiotu oraz cele, które możliwe były do zrealizowania tylko w drodze własnych badań empirycznych. Do pierwszej kategorii zaliczyć należy:

- analizę podstawowych metod i technik badania oraz sposobów określania aktywności turystycznej, jak również próbę wskazania pewnych sposobów udoskonalenia metodologii badań (co zrealizowano na podstawie analizy badań prowadzonych przez różne instytucje naukowo-badawcze w kilkunastu krajach świata);
- możliwie najpełniejszą identyfikację oraz szeroką charakterystykę uwarunkowań decydujących o poziomie i strukturze aktywności turystycznej oraz wynikających z tego zróżnicowań społecznych uczestnictwa w turystyce (co zostało zrealizowane za pomocą analizy wyników konkretnych badań prowadzonych przez różne polskie i zagraniczne instytucje oraz niezależnych badaczy);
- analizę aktywności turystycznej mieszkańców Polski oraz próbę jej porównania z mieszkańcami innych krajów Unii Europejskiej (do czego wykorzystano badania EUROSTAT-u oraz trzech najważniejszych polskich instytucji prowadzących badania na ten temat: Głównego Urzędu Statystycznego, Centrum Badania Opinii Społecznej oraz Instytutu Turystyki).

Natomiast druga kategoria celów pracy, związana jest z badaniami empirycznymi, w tym zwłaszcza z autorskim projektem badawczym „Funkcjonalna typologia uwarunkowań aktywności turystycznej oraz próba stworzenia modelu teoretycznego wyjaśniającego jej fenomen” (Nr 211/ITiR/2006), który realizowany był w latach 2006 i 2007 w Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie. W ramach tego projektu przeprowadzono badania na temat zróżnicowań społecznych uczestnictwa Polaków w wyjazdach wypoczynkowych. Najważniejszymi celami badań były:

- szczegółowa analiza wybranych 25 czynników determinujących wyjazdy wypoczynkowe oraz określenie ich wpływu na zróżnicowanie społeczne uczestnictwa w takich wyjazdach (za pomocą testu niezależności χ^2),
- ocena siły wpływu 13 najważniejszych determinant oraz próba ich hierarchizacji (za pomocą współczynnika korelacji rangowej Tau-B Kendalla),
- analiza współzależności (interakcji i swoistego „nakładania się”) determinant pod kątem zróżnicowania społecznego uczestnictwa w turystyce (poprzez analizę czynnikową oraz analizę skupień);
- analiza najważniejszych przyczyn niewyjeżdżania na wypoczynek (nazywanych w tej pracy inhibitorami aktywności turystycznej) oraz zróżnicowania ich znaczenia dla poszczególnych kategorii badanych (do analiz na ten temat wykorzystano test niezależności χ^2 , współczynnik korelacji rangowej Tau-B Kendalla, analizę czynnikową oraz analizę skupień).

Praca łączy zatem w sobie dwa podejścia badawcze: mikro i makro. Pierwsze zastosowano przy teoretycznych analizach fenomenu aktywności turystycznej, kiedy starano się pokazać, czym ona jest, jak się rodzi i jak manifestuje. W tej części pracy

podmiotem analiz byli więc turyści, wraz z ich turystycznymi zachowaniami. Posłużono się w niej metodą opisową. Natomiast podejście makro zastosowano w odniesieniu do badań nad uwarunkowaniami aktywności turystycznej ludności, dysproporcji uczestnictwa w turystyce oraz zjawiska wykluczenia z tego uczestnictwa (zarówno w części teoretycznej, jak i empirycznej). Tutaj podmiotem badań było całe społeczeństwo wraz z jego licznymi różnicowaniami. Wydaje się, że tylko taka konwencja badań pozwala z jednej strony wyjaśnić, czym jest aktywność turystyczna, z drugiej zaś — pokazać jej społeczne różnicowania w różnych przekrojach.

W niniejszej pracy aktywność turystyczna została ukazana na szerokim tle. Z uwagi na złożony charakter oraz wieloaspektowość badanego zjawiska, praca ma zdecydowanie interdyscyplinarny charakter. Oprócz nauk o kulturze fizycznej — w zależności od analizowanej w danym momencie problematyki — korzystano także z dorobku psychologii, socjologii, ekonomii oraz innych dyscyplin nauki. W pracy wykorzystano różnorodny materiał źródłowy i publikacje (książki i inne prace monograficzne, artykuły z czasopism naukowych, raporty, sprawozdania itd.). W wielu przypadkach ważnym źródłem informacji okazał się Internet, bez którego dotarcie do niektórych materiałów byłoby bardzo utrudnione (dotyczy to zwłaszcza tej części pracy, w której analizowano metodologię i wyniki badań empirycznych prowadzonych w kilkunastu krajach na całym świecie, które dosyć rzadko publikowane są w tradycyjnej formie)¹.

Książka składa się z sześciu rozdziałów. W pierwszym przedstawiono podstawowe pojęcia i definicje aktywności turystycznej, wskazano na jej rolę i miejsce we współczesnych wzorach konsumpcji, a także scharakteryzowano procesy okresowego „stawania się” oraz „bycia” turystą, jak również scharakteryzowano jego najważniejsze typy. Drugi rozdział poświęcony jest aspektom metodologicznym badań nad aktywnością turystyczną. Przedstawiono w nim historię takich badań w Polsce i na świecie (zwłaszcza w Europie) oraz dokonano szczegółowej analizy ich metodologii, wskazując na jej różnorodność oraz mankamenty. W szczególności podkreślono fakt, że wyniki różnych badań często trudno ze sobą porównać, co utrudnia nie tylko ich interpretację, ale także ich praktyczne wykorzystanie. Dlatego też w końcowej części rozdziału wskazano na pewne możliwości udoskonalenia i ujednoczenia badań, zwłaszcza w skali międzynarodowej. Rozdział trzeci zawiera analizę różnorodnych determinant aktywności turystycznej ludności. W odniesieniu do każdego spośród kilkudziesięciu analizowanych czynników wskazano konkretne badania potwierdzające jego wpływ na uczestnictwo w turystyce. W czwartym rozdziale dokonano charaktery-

---

¹ Warto w tym miejscu dodać, że aby uniknąć powtórzeń i ograniczyć tym samym objętość pracy, w dniu 25.07.2008 roku sprawdzono wszystkie cytowane w niej publikacje internetowe. Jeśli na wskazanej stronie internetowej w dalszym ciągu znajdował się cytowany materiał, to w tekście pracy nie podawano już daty dostępu i należy przyjąć, że była nią data 25.07.2008 r. Jeśli natomiast adres strony, na którym zamieszczona była publikacja został zmieniony, względnie zniknęła ona ze wskazanej strony (były zaledwie trzy takie przypadki) podano wcześniejszą datę dostępu.

styki aktywności turystycznej Polaków oraz porównano ją z poziomem i charakterem aktywności turystycznej mieszkańców UE. Wykorzystano do tego celu badania prowadzone przez najważniejsze polskie instytucje oraz EUROSTAT.

Kolejne dwa rozdziały mają charakter empiryczny. Zaprezentowano w nich analizy dotyczące determinant i zróżnicowania społecznej aktywności turystycznej na przykładzie wyjazdów wypoczynkowych w 2005 roku. Miały one na celu weryfikację hipotez wyłaniających się z dotychczasowych badań nad aktywnością turystyczną. Do obliczeń statystycznych wykorzystano dane pochodzące z badań Centrum Badania Opinii Społecznej. Pierwotnie (w 2003 roku) ośrodkowi temu zostały zlecone specjalne obliczenia. Badania te zostały powtórzone w 2006 roku, a zakres analiz został przez autora rozszerzony o problematykę współwystępowania i „nakładania się” determinant aktywności turystycznej, a także kwestię przyczyn niewyjeżdżania oraz zjawiska wykluczenia z uczestnictwa w turystyce. Oprócz technik statystycznych wykorzystanych w roku 2003 (test niezależności χ^2 i współczynnik korelacji rangowej Tau-B Kendalla), w 2006 roku zastosowano także analizę czynnikową oraz analizę skupień (w tej części pracy autor korzystał z konsultacji statystycznych dr. hab. Romualda Polczyka z Uniwersytetu Jagiellońskiego, któremu niniejszym pragnie złożyć serdeczne podziękowania).

Szczególnie interesujące (między innymi dlatego, że w tak szerokim zakresie zostały przeprowadzone chyba po raz pierwszy zarówno w Polsce, jak i za granicą) okazały się analizy dotyczące inhibitorów aktywności turystycznej² oraz wykluczenia z uczestnictwa w turystyce. Wykazały one, że dotychczasowa wiedza o osobach „nieaktywnych turystycznie” jest bardzo ograniczona, co odbija się negatywnie na funkcjonowaniu rynku turystycznego. Okazało się, że osoby takie nie stanowią prostego przeciwieństwa osób aktywnych turystycznie (tzn. że w turystyce uczestniczą głównie osoby dobrze zarabiające, wykształcone, mieszkające w miastach itd., a osoby nie uczestniczące w turystyce – to ludzie biedni, niewykształceni i mieszkający na wsi). Badania wykazały, że sprawa jest znacznie bardziej skomplikowana. Znaczenie każdego z dziesięciu analizowanych w tej pracy inhibitorów okazało się bardzo zróżnicowane w poszczególnych grupach badanych, a czynniki ekonomiczne – wbrew powszechnej opinii oraz wbrew wynikom większości badań – nie zawsze są najważniejsze.

Praca niniejsza, mimo że ma charakter monografii, z pewnością nie wyczerpuje tematu. Autor ma jednak nadzieję, że zaprezentowane w niej treści pozwolą lepiej zrozumieć fenomen aktywności turystycznej. Jeśli po przeczytaniu tej książki czytelnik uzna, że chociaż w części tak się właśnie stało, oznaczać to będzie, że jej cel został osiągnięty.

---

² Autor wprowadził pojęcie inhibitorów aktywności turystycznej, jako lepiej oddające powody nieuczestniczenia w wyjazdach turystycznych, niż terminy takie jak przyczyny czy bariery. Próba wprowadzenia tego terminu do fachowej literatury turystycznej została dosyć szeroko uzasadniona oraz poparta analizą literatury światowej na ten temat.